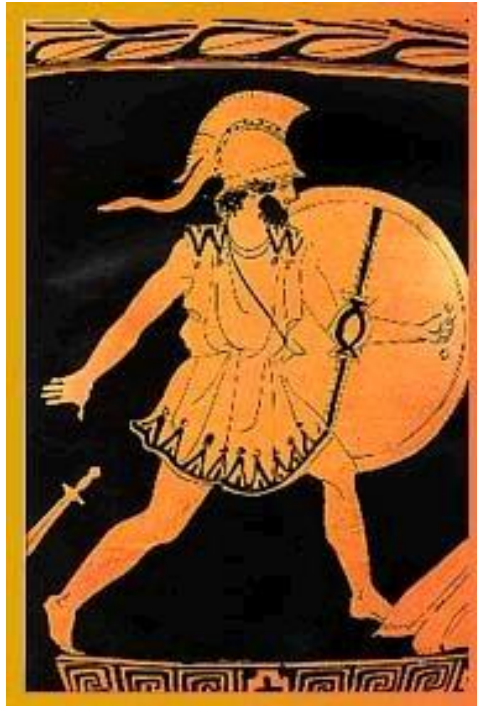

Α΄ Επεισόδιο (στίχοι 437-575)
Από κατακτητής της Τροίας ένας ρακένδυτος ναυαγός

Σκηνή πρώτη (στίχοι 437-494)
Ο εργομός του Μενελάου-Το παρελθόν του

Ενώ η Ελένη και ο Χορός έχουν αποχωρήσει από τη σκηνή εμφανίζεται σ' αυτήν ο Μενέλαος με τη μορφή ενός ρακένδυτου ναυαγού που βρίσκεται σ' έναν άγνωστο γι' αυτόν τόπο και χρειάζεται οπωσδήποτε βοήθεια. Η εμφάνιση του Μενελάου αποτελεί για τον θεατή μεγάλη έκπληξη και δημιουργεί αμέσως έντονη την αίσθηση της τραγικής ειρωνείας, καθώς άκουγε πριν λίγο την Ελένη να θρηνεί με απελπισία για την τύχη του άντρα της, τον οποίο θεωρούσε ...νεκρό.

Η πρώτη σκηνή του Α' επεισοδίου θεωρείται από πολλούς μελετητές ως δεύτερος πρόλογος της τραγωδίας. Αυτό γίνεται, γιατί έχει την ίδια μορφή αλλά και δομή με τον πρόλογο της κεντρικής ηρωίδας που είδαμε προηγουμένως. Συγκεκριμένα και η σκηνή αυτή είναι ένας **μονόλογος του Μενελάου**. (Η διαφορά του μονολόγου αυτού από τον αντίστοιχο της Ελένης πιο πάνω, βρίσκεται στο γεγονός ότι τυπικά ο Μενέλαος δεν απευθύνεται κατευθείαν στους θεατές του έργου, όπως εκείνη.)

Αποτελείται από τα παρακάτω μέρη:

Α) Η σύσταση του ήρωα στους θεατές, μέσα από την παρουσίαση της ταυτότητάς του και της «γενεαλογίας» του (δηλ. της προέλευσής του)- Στίχοι 437-454

Β) Η αναδρομική αφήγηση των περιπετειών του Μενελάου μετά το τέλος του Τρωικού πολέμου –Στίχοι 455-464.

Γ) Η παρουσίαση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει τώρα ο Μενέλαος, καθώς βρίσκεται στην ξένη και άγνωστή του χώρα –Στίχοι 465-494.

Τα πάθη και τα συναισθήματα του Μενελάου θυμίζουν τα αντίστοιχα της Ελένης αλλά και του Τεύκρου, που διαπιστώσαμε προηγουμένως. Κυριαρχεί παντού η

αίσθηση της μεγάλης δυστυχίας, αλλά και της μεγάλης ανάγκης στην οποία βρίσκεται ο πρωταγωνιστής.

Τα στοιχεία που παρατίθενται από τον ίδιο τον ήρωα για την καταγωγή του είναι απαραίτητα από την άποψη της οικονομίας του δράματος, ώστε να γίνει γνωστό στους θεατές του δράματος και να κατανοηθεί απ' όλους ότι και ο ήρωας αυτός είναι ένα δραματικό πρόσωπο, γόνος μιας τραγικής οικογένειας. Ταυτόχρονα, η εκτεταμένη αφήγηση του Μενελάου (και οι δυο σκηνές που θα ακολουθήσουν) καλύπτουν και το αναγκαίο χρονικό διάστημα που απαιτείται, ώστε να ολοκληρωθεί η αποστολή της Ελένης στο παλάτι και να επανεμφανιστεί στη σκηνή.

Η αφήγηση ξεκινά με τη φρικτή ιστορία του Τάνταλου και του Πέλοπα. Ο Τάνταλος παραθέτει δείπνο στους θεούς τον ...γιο του τον Πέλοπα και τιμωρείται γι' αυτό το ανοσιούργημα όχι μόνο ο ίδιος, αλλά ολόκληρη η γενιά του. Γιατί, αν και ο Πέλοπας επανέρχεται στη ζωή από τους θεούς, η γενιά που αφήνει πίσω του (Ατρέας-Θυέστης, Αγαμέμνονας-Μενέλαος) έχουν χρεωθεί το «προπατορικό αμάρτημα» του Τάνταλου και γίνονται μια καταραμένη γενιά, όπου σφωρεύονται φόνοι πάνω στους φόνους και συμφορές πάνω στις συμφορές, σε γονείς και απογόνους.

Ο θεατής του έργου αντικρίζει στο πρόσωπο του Μενέλαου, του ταλαίπωρου και περιπλανώμενου, του ρακένδυτου ναυαγού, έναν τραγικό ήρωα, δηλαδή έναν ακόμη χαρακτήρα ο οποίος διεγείρει στην ψυχή **τον «έλεον» και τον «φόβον»**, όπως παραπάνω και η Ελένη. Ο Ευριπίδης με το χαρακτήρα αυτόν συμπληρώνει το ζεύγος των πρωταγωνιστών του.

Ο Μενέλαος εμφανίζεται, όπως πριν λίγο και ο Τεύκρος ως ένας από τους κορυφαίους κατακτητές της Τροίας, αμέσως μετά, όμως, η περιγραφή της δυστυχίας και των συμφορών του, ως περιπλανώμενος ταξιδευτής και ναυαγός δίνει το μήνυμα για την πλήρη ματαιότητα της πολεμικής αυτής νίκης. Η παρουσίαση του Μενελάου στη σκηνή κατ' αυτό τον τρόπο, με την άθλια κουρελιασμένη εμφάνιση, ξάφνιασε από τα αρχαία εκείνα χρόνια τους θεατές και προκάλεσε πολλά επικριτικά σχόλια των αντιπάλων του ποιητή. Ωστόσο, αποτελεί άριστο δείγμα της ρεαλιστικής νοοτροπίας του Ευριπίδη στην παρουσίαση των δραματικών του ηρώων. Η εμφάνιση αυτή τονίζει ιδιαίτερα την τραγική θέση του ήρωα και υποβάλλει για ακόμη μια φορά στον θεατή το **αντιπολεμικό μήνυμα** του ποιητή. Γιατί αποτελεί τρανή απόδειξη για τα ολέθρια αποτελέσματα των πολέμων στην ανθρώπινη ζωή. Ο Τρωικός πόλεμος και η νίκη των Ελλήνων οδήγησαν τελικά τον άλλοτε κραταιό βασιλιά της Σπάρτης να βρίσκεται τώρα κουρελής ναυαγός μπροστά στο παλάτι της Αιγύπτου, αναγκασμένος να ζητιανεύει λίγο ψωμί για τους ταλαίπωρους συντρόφους του.

Ο ρεαλισμός του Ευριπίδη εκδηλώνεται αμείλικτος και στους στίχους 475-477: **Η δυστυχία πλήττει ακόμα πιο ανελέητα εκείνους που πριν ήταν ευτυχισμένοι**. Η ιστορία και τα αποτελέσματα των πολέμων επιβεβαιώνουν διαχρονικά και αυτό το γνωμικό του Ευριπίδη.

Και βέβαια, οι θεατές του δράματος ακούγοντας τον Μενέλαο στο στίχο 470 να πιστεύει ότι έχει φέρει μαζί του από την Τροία την ...Ελένη αισθάνονται όλο το μέγεθος της τραγικής άγνοιας του ήρωα και της τραγικής ειρωνείας που δημιουργεί για μια ακόμη φορά η αντίθεση μεταξύ της αλήθειας και της φαινομενικής

πραγματικότητας. Η διάσταση αυτή μεταξύ του «είναι» και του «φαίνεσθαι» εκδηλώνεται με τρόπο εντονότατο.

Οι στίχοι 485-487 και 490-491, όπου ο Μενέλαος φανερώνει το σκοπό του ερχομού του στο ανάκτορο (για να εξοικονομήσει τα απαραίτητα για τους εξίσου ταλαίπωρους με τον ίδιο συντρόφους του) αποτελούν ένα χαρακτηριστικό κριτήριο για τη σκιαγράφηση του χαρακτήρα («ήθους») του πρωταγωνιστή. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει το Μενέλαο ως υπεύθυνο ηγέτη των συντρόφων του, αφοσιωμένο στο καθήκον που έχει αναλάβει για τη διάσωσή τους. Ο Μενέλαος είναι έτοιμος να δεινοπαθήσει ο ίδιος προκειμένου να διασώσει τους συντρόφους του από την έσχατη δυστυχία που τους απειλεί. Ο χαρακτήρας αυτός του άξιου κυβερνήτη, ανάγεται σε πρότυπο των Ελλήνων από την εποχή της ομηρικής «Οδύσσειας». Ο Οδυσσέας είναι το πρότυπο που ακολούθησε και ο Ευριπίδης στην περίπτωση που εξετάζουμε. Γι' αυτό μπορούμε να πούμε ότι μέσα από τέτοια ύψιστα ηγετικά πρότυπα της κοινωνικής ζωής διαπαιδαγωγούνταν οι θεατές, πολίτες της αθηναϊκής δημοκρατίας του 5^{ου} π.Χ. αιώνα.

Σκηνή δεύτερη (στίχοι 495-541)

Ο Μενέλαος και η αφιλόξενη γερόντισσα του παλατιού

Στη σκηνή αυτή διαδραματίζεται ένας διάλογος μεταξύ του πρωταγωνιστή και μιας γερόντισσας, θυρωρού- υπηρέτριας του ανακτόρου, η οποία ακούγοντας τη φωνή του βγαίνει στην είσοδο και ζητά με τρόπο επιτακτικό από το Μενέλαο να φύγει από εκεί, **γιατί η ζωή του βρίσκεται σε κίνδυνο, από τους αφέντες αυτού του ανακτόρου.** αναπάντεχη αυτή υποδοχή του Μενελάου, την ώρα που ο ίδιος περίμενε να βρει βοήθεια στις ταλαιπωρίες του ανεβάζει κατακόρυφα τη δραματική ένταση και την αγωνία του θεατή. Γιατί διαπιστώνεται από τους θεατές του έργου πόσο θανάσιμη είναι η απειλή που αντιμετωπίζει ο ήρωας και την οποία ο ίδιος αγνοεί πλήρως, όπως βέβαια αγνοεί και την αιτία αυτής της απειλής (την έγνοια του Θεοκλύμενου μην τυχόν και του πάρουν την ...Ελένη).

Η απώθηση του ναυαγού που ζητιανεύει από τη γερόντισσα και η επιμονή του Μενέλαου να μάθει πού βρίσκεται και ποιοι είναι αυτοί που του αρνούνται ακόμη και την πιο στοιχειώδη βοήθεια, οδηγεί σε μια πολύ έντονη **στιχομυθία (δηλ. ένα γοργό και συναρπαστικό διάλογο).** Από τη στιχομυθία αυτή ο Μενέλαος θα αποκομίσει χρήσιμες πληροφορίες για την αφιλόξενη χώρα, το κυριότερο, όμως, γι' αυτόν είναι ότι **θα μάθει την αλήθεια για την παρουσία της Ελένης στο παλάτι αυτό και για τον ερχομό της στην Αίγυπτο πριν ακόμη από τον τρωικό πόλεμο!** Η τεράστια έκπληξη αυτής της αποκάλυψης, σε συνδυασμό με την ως τώρα τραγική άγνοια του ήρωα, θα τον φέρουν μπροστά σε σύγχυση και αδιέξοδα, τα οποία πρέπει να υπερβεί ξεδιαλύνοντας το μυστήριο.

Η απορία, η έκπληξη, αλλά και η αμηχανία στην οποία περιέρχεται ο Μενέλαος στο άκουσμα των απρόσμενων λόγων της γερόντισσας, ότι εκεί βρίσκεται η Ελένη,

εκδηλώνεται με την τεχνική των αλληπάλληλων έντονα δραματικών ερωτημάτων που απευθύνει ο Μενέλαος στους στίχους 529-533. Πρόκειται για μια έξοχη θεατρική τεχνική του Ευριπίδη, που δημιουργεί μεγάλη αγωνία και ένταση στη σκηνή, καθώς αποκαλύπτει ότι για τον πρωταγωνιστή του η αίσθηση της πραγματικότητας μοιάζει να χάνεται κάτω από μια απάτη των αισθήσεών του!

Οι αναπάντεχες εκπλήξεις που δοκιμάζει στη σκηνή αυτή ο πρωταγωνιστής τον οδηγούν στο σημείο να θρηνεί διαρκώς για τη φοβερή μοίρα και τη δυστυχία του. **Πρόκειται σαφέστατα για μια παρουσία του δραματικού μας ήρωα εντελώς αντισυμβατική και αντιηρωική, που όπως ακριβώς είδαμε και στην προηγούμενη σκηνή εκφράζει τον ωμό ρεαλισμό του Ευριπίδη. Επειδή η παρουσίαση αυτή του Μενελάου προκαλεί στους θεατές ένα ανάμικτο συναίσθημα οίκτου και λύπησης μαζί όμως και με ένα (πικρό) χαμόγελο για την άγνοιά του και τις ελάχιστες «ηρωικές» διαπιστώσεις του, πολλοί μελετητές και σκηνοθέτες του διατυπώνουν την άποψη ότι η «Ελένη» του Ευριπίδη είναι συνδυασμός τραγωδίας και κωμωδίας μαζί!**

Στους στίχους 505-509 με αφορμή την φιλόξενη στάση της γερόντισσας (και πολύ περισσότερο, όπως φαίνεται πιο κάτω, του Αιγύπτιου βασιλιά), ο Ευριπίδης αφήνει έμμεσα να διαφανεί η αντίθεση μεταξύ του ελληνικού και του «βαρβαρικού» με την αρχαιοελληνική έννοια) ήθους. Αντιπαρατίθεται δηλαδή η «βαρβαρική» συνήθεια του Αιγύπτιου βασιλιά να θέλει το κακό των ξένων, με την ελληνική αντίληψη που θεωρεί τη φιλοξενία ως ύψιστο καθήκον και τον ξένο πρόσωπο **αξιοσέβαστο και απαραβίαστο**. Ο ποιητής τονίζει έτσι τον βαθιά ανθρωπιστικό χαρακτήρα του ελληνικού πολιτισμού.

Οι σκέψεις του Μενελάου, ο διάχυτος και απόλυτα λογικός φόβος του, ότι μπορεί να ...του έχουν κλέψει την Ελένη για δεύτερη φορά, **είναι το αποκορύφωμα της τραγικής ειρωνείας που δημιουργεί η άγνοια**. Ο θεατής νιώθει ...έτοιμος να φωνάξει στον ήρωα την αλήθεια και ανησυχεί σοβαρά για την εξέλιξη του δράματος.

Ελένη και Μενέλαος [Μουσείο Λούβρου, Γαλλία]

Σκηνή τρίτη (στίχοι 542-575) Προβληματισμοί και αποφάσεις του Μενελάου

Μέσα από έναν μονόλογο γεμάτο από την αίσθηση της τραγικής ειρωνείας που διαπιστώσαμε και στην προηγούμενη σκηνή, ο Μενέλαος προσπαθεί να βάλει μια τάξη στις ιδέες και στα συναισθήματά του και παίρνει την απόφασή του: Δεν πρόκειται να υποχωρήσει. Θα περιμένει τον ερχομό του Αιγύπτιου βασιλιά για να ζητήσει τη βοήθειά του και θα πράξει ανάλογα με τις αντιδράσεις εκείνου.

Στους στίχους 548-558 ο Μενέλαος προσπαθεί να κάνει μια λογική ανάλυση και ερμηνεία των πληροφοριών της γερόντισσας για την παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο. Η σκέψη του είναι πλήρως ορθολογιστική. Στηρίζεται στα δεδομένα των αισθήσεών του και στους στοιχειώδεις γενικούς κανόνες της ανθρώπινης λογικής. Και όμως! Ο θεατής του δράματος αντιλαμβάνεται ότι η τραγική άγνοια του Μενελάου καθιστά τα συμπεράσματά του τελείως εσφαλμένα, ακόμα κι αν στηρίζονται σε απολύτως λογικούς συλλογισμούς! ***Αυτό συμβαίνει γιατί η βάση, πάνω στην οποία αναπτύχθηκε αυτή η συλλογιστική, είναι εσφαλμένη.*** Τα δεδομένα των αισθήσεων του πρωταγωνιστή μας είναι πράγματι απατηλά και εδώ ακριβώς βρίσκεται το βαθύτερο δράμα των ανθρώπων, όπως σαφέστατα αφήνει να εννοηθεί ο Ευριπίδης.

Στους στίχους 559-570 υπάρχει μια αντιφατικότητα στα λεγόμενα του Μενελάου. Δηλαδή, ενώ αρχικά τονίζει τη γενναιότητά του και τα κατορθώματά του στον Τρωικό πόλεμο, έπειτα δείχνει έτοιμος να το βάλει στα πόδια, αν ο Αιγύπτιος βασιλιάς δείξει άσχημες διαθέσεις. Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, ο Ευριπίδης ... «γελοιοποιεί» τον Μενέλαο. Η πρόθεση του ποιητή, όμως, είναι ***να δείξει σε όλο της το μέγεθος την τραγική θέση του Μενελάου, που μοιάζει απελπιστική και αδιέξοδη. Τα βάσανα και οι δυστυχίες τσακίζουν ακόμη και τον πιο δυνατό άνθρωπο. Ο Ευριπίδης, όπως διαπιστώσαμε και παραπάνω είναι απολύτως ρεαλιστής στη δημιουργία των χαρακτήρων του. Έτσι, αποδίδει με άριστο τρόπο τα αποτελέσματα της δυστυχίας στον άνθρωπο. Τέτοια είναι η αμηχανία, η λιποψυχία, οι αντιφατικές αποφάσεις, ακόμα κι αν αυτά φαντάζουν εντελώς αταίριαστα σε έναν άνθρωπο που η κοινή αντίληψη τον συνήθισε ως επικό ήρωα.***

Πρέπει μάλλον να καταλάβουμε ότι άλλο πράγμα είναι ο ήρωας του επικού ποιητικού είδους και άλλο ο τραγικός ήρωας που πλάθει η δραματουργία στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Και δεν θα μπορούσε βέβαια να συμβεί διαφορετικά, αφού διαφέρει ο σκοπός του ενός είδους από το άλλο. ***Η τραγωδία αποδίδει τον «ηρωισμό» με τελείως διαφορετική οπτική.***

